

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ
مجلة بحوث الحديث/JOURNAL OF HADITH STUDIES
IX × 2 × 2011

Hadisler Çerçevesinde Tıbb-ı Nebevî'nin İnanç Boyutu Üzerine

Veli ATMACA, Doç. Dr.*

"On The Prophetic Medicine's
Dimention of Faith in the
Context of Ahādith"

Abstract: In the present article which tries to answer the question whether the inseparable nature of the medicine and faith in ancient civilizations and religions is also valid for İslamic medicine in general and the Prophetic medicine in particular, it is seen that as far as the ahādith are concerned the medical tradition was not mixed with faith. But the Prophetic medicine which is an alternative to medicine current before the advent of the Islam (Jahiliyya) took the people away from shirk and taught them how to get treatment according to Tawhîd. The relation of the Prophetic medicine to faith resulted from the mixed nature of the medicine and faith in the Jāhiliyya period. Otherwise, the Prophet did not accept the medicine as a matter of faith. Furthermore he adopted a rational attitude which sees the medicine as a worldly matter based on skills and training as opposed to Jāhili tradition which combines the medicine and faith with magical procedures. With this approach, the Prophet established that medicine is in a way a secular form of art. In fact, it is know that he directed some patients to physicians.

Citation: Veli ATMACA, "Hadisler Çerçevesinde Tıbb-ı Nebevî'nin İnanç Boyutu Üzerine" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IX/2, 2011, pp. 35-53.

Keywords: medicine, hadith, trust, faith, illness, expiation.

I. Giriş

Geleneksel tıbbın başlangıcını ve tarihçesini kesin olarak tayin etmek mümkün değilse de tıbbî teşhis, tedavi ve hastalık algılamasının dinî motiflerle ve inançlarla karışık halde olduğu kesindir. En eski uygulamaların dinî ritüeller mi yoksa tedavi seansları mı olduğunu ayırtırmanın imkânsız olduğu söylenilebilir. Tıbbî uygulamalarla dinî davranışların iç içe girdiği diğer ortak konular, hastalık ve şifânın kaynağı konularıdır. Hastalıkların hepsinin olmasa bile bazılarının kaynağının tanrı veya tanrılarla birlikte insanlara kötülüğü, belâları ve hastalıkları musallat etmekle meşgul kötülük tanrısı, tanrıları,

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, Elazığ, veli_atmaca@hotmail.com

tanrıçaları olduğunu, buna mukabil şifânın ise iyilik tanrısından veya tanrılarından beklendiği bilinmektedir.¹ Kadim medeniyetlerdeki hastalık ve şifâ algılamasında görülen bir diğer durum, her hastalığın özel tanrısının olduğu, hastalık ve kötülük olgusunun ilâhî sebepleri arasında erkek tanrılardan ziyade tanrıçaların (kadın tanrıların) önde olduğu söylenilebilir. Sağlık düzeninde olduğu gibi devlet ve toplum hayatının düzenini bozan, ticaret, hayvancılık ve ziraatta berekete engel olan ve askeri hayatta zafere mânî olanların genellikle kadın tanrıların (tanrıçaların) olması ya da kadın tanrılar tarafından iğfal edilen erkek tanrıların veya diğer mânevî güçlerin etkin olması oldukça dikkat çekicidir.

Kadim tıp ve inanç anlayışının, hastalık sebepleri, şifânın kaynağı, şifâli nesnelerin ve uygulamaların belirlenmesi konularında ayrı düşünülemez derecede kaynaştığı yukarıda ifade edilmişti. Bu yakın ilişki, Arapların İslâm öncesi (Câhiliyye devri) geleneklerinde de görülmektedir. Çünkü bunlarda da gök cisimlerinin inanç ve tebâbette, bilgi edinme vasıtası olarak görüldüğü, cin ve şeytan denilen madde dışı (metafizik) varlıkların hastalıklarda etkin olduğu inancı belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Tedavi ediciler yanında hastalığın sebebini tayin ameliyesinden hastanın iyileşip iyileşmeyeceği, hangi maddenin veya tatbik edilen yöntemin şifâ vereceğinin kesin bilgisi(!) bazı kişilere mahsustur. Bunlar sahip oldukları bu özellikleriyle hem hekimlikte hem hukûkî anlaşmazlıklarda hem de dinî ve hikemî konularda birer otorite olarak tartışılmaz karizmaya sahiplerdi. Verdikleri bilgiler de bu otoritenin doğal sonucu olarak tartışılmaz; kesin olarak uyulması gerekli hükümlerdi. Bunların bazıları arrâflar, kâhinler, ilm-i 'iyâfe ve kıyâfe sahipleri, şâirler, kıssacılar ve müneccimlerdir.

İslâm'ın geldiği ortamda tıp ve inanç manzarası ana hatlarıyla böyle iken, İslâm Peygamberi'nin, diğer konular bir yana, hastalık ve şifânın kaynağı, hastanın iyileşip iyileşmeyeceği, ne gibi maddî ve mânevî uygulamalar ve vasıtalar tatbik edilirse fayda sağlayacağı konularında yerleşmiş ve tartışılmaz inançlarla karşı karşıya olduğunu biliyoruz. Bu gelenekler bütünü de ataların sünneti olmak itibarıyla etkili, vazgeçilmez, tartışılmaz ve reddedilemez bir sistemdi. Bu atalar mirasını (babaların sünnetini) reddedenlerin başına ne gibi felâketlerin geleceği inancı da göz önünde tutulursa, Resûlullâh'ın işinin kolay olmadığı görülecektir. Böyle bir inanç manzarası karşısında Resûlullâh, Câhiliyye'nin kültürel dokusuna iyice sinmiş ve her alanda kendini hissettiren şirk anlayışını titizlikle temizleyip atmak durumundaydı. Öyle ki, her iyilik veya kötülüğün, uğurlu veya uğursuzluktan doğduğu inancını, sadece inançta

¹ Kadim medeniyet ve dinlerde bu konulara dair geniş bilgi için bkz. Veli Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç ve Tıp*, Ankara 2009, 123-124, 142, 156-158, 182-184, Veli Atmaca, *Kadim Medeniyetlerde Hastalık Algılaması ve Hastalar İçin Dua Meselesine Giriş*, Ankara 2009, 58-59, 62-63, 82, 94-95.

kalmayıp pratik hayatta yansımalarının görüldüğü falın, yaratıcı kudretin daha çok ve çeşitli varlıklara nisbet edildiği gibi kozmolojik kader inancının atılması ve 'tevhîd' inancının yerleştirilmesi ciddi bir eğitim sürecini ve hayatın her alanını titizlikle takip etmek gerekiyordu. Resûlullâh'ın bu durum karşısında iyi bir gözlemci, hassas bir kültür tetkikçisi, insanların eski inanç biçimlerini bırakmaları ve yenisini hayat tarzı edinebilmeleri için harika bir motivasyon kabiliyeti ve bütün bunların uygulanmasını temin edecek olan; sözlerinin kanun olarak kabul edileceği bir otorite, yaptırım gücü veya karizmatik liderliği sergilediği görülür. Aksi takdirde toplumların kısa sürede böylesine ciddi ve kısa zamanda kültürel değişime uğraması imkânı yoktur.

Hız. Peygamber'in, hastalık ve şifâ dâhil olmak üzere her türlü fiilin veya vâkıanın yegâne yaratıcısının Allâh olduğu inancını tesis ederken, Câhiliyye geleneklerini mahiyeti ve yaptırım gücü itibarıyla iyi tanımalıydı. Arındırılması lüzumlu olan şirk unsurlarının kendisini en çok hissettirdiği alanlardan birisi de tebâbetin mânevî kısımlarıdır. Maddî ilaçlar etrafında inanç unsurlarının olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Fakat hastalıkların ne sebeple oluştuğu, cin ve şeytanların tesiri, hastalıkları def etmenin bilgi kaynağı, yıldızlar, fal, sihir ve büyü yöntemleri ile özellikle korunmaya yönelik uygulanan yöntemler ve takılan ya da insanların üzerlerinde taşıdıkları simgeler, nazarlıklar ve muskalar, İslâm Peygamberi'nin tebliğ, tebyîn ve te'sîs etmekle görevli olduğu 'tevhîd inancına aykırı bir mahiyet arz ediyordu.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu durum karşısında Resûlullâh'ın eski kültürü insanlara bıraktırıp yeni tevhîd inancını yerleştirmesinde verdiği mücadelenin en bariz ve sert tedbirlerini, Arapların Câhiliyye tebâbet geleneğinde görmekteyiz. İşte bu durumun, bizim için özellikle "Hız. Peygamber'in Câhiliyye tıbbıyla niçin ilgilendiği" sorusuna cevap vermemizi kolaylaştıracak bir perspektif oluşturduğunu söyleyebiliriz. Son derece pratik ve güncel bir mesele olarak Arap Câhiliyye düşünce ve geleneğindeki önemini muhafaza eden tebâbetin de içine sinmiş olan şirk geleneği hayat nizamı olmaya devam ettiği halde tevhîd inancının tesis edilmesi imkânı olamazdı. Resûlullâh'ın, gerek hastalıkların sebepleri ve iyileşme imkânı gerekse şifâ ve kaynağı olarak algılanan maddî ve mânevî varlıklara atfedilen kudrete karşı, Câhiliyye insanlarına, her fırsatta Allâh inancını, O'na tevekkülü, O'ndan ümit kesmemek gerektiğini; Allâh'ın her şeye kâdir olduğunu, hayır ve şerrin, iyilik ve kötülüğün, hastalık ve sağlığın yaratıcısının sadece Allâh olduğu inancını, tartışmaya mahal vermez bir katiyetle telkin ettiği görülür.

Tevhîd ve tebâbetin bu manzarasından sonra Resûlullâh nezdinde, hastalıklar karşısında sabır telkin eden rivâyetlerin, hastalığın geçmiş günahlar için kefarete teşkil ettiği yolundaki hadislerle konusal birlik oluşturduğu ifade edilmelidir. Bunun sebebinin de, İslâm'ın ilk yıllarında, şirk içeren tedavi

araçları, usûl ve tekniklerine insanların tevessül etmesini engellemek; insanların aklına “İslâm’ın ve Hz. Peygamber’in sağlık konusunda faydalı olmadığı ve bu yüzden insanların Müslüman olmalarına rağmen Câhiliyye gelenek ve inançlarından medet umduğu” gibi bir düşünceye kapılmalarını engellemek olduğunu söylemek mümkündür.²

II. Hadislere Göre Şirk Sayılan Câhiliyye Meslekleri ve Tıbbî Açından İcraatları

Konularına göre tasnifli hadis kaynaklarımızın Kitâbu’t-Tıb bahislerinde sihirden müneccimliğe, falcılıktan kehânete ve arrâfıktan şairliğe kadar birçok konuya yer verilmesi, bu mesleklerin bilinen ve şimdiye kadar yorumlanan bağlamının dışında ele alınmasını gerektirmektedir. Resûlullâh’a bir Yahudi tarafından sihir yapıldığına dair rivâyetin bir başka anlatımı olan Lebîd b. A’sam’ın sihir yapmasına ve Hz. Peygamber’in hayal görmesi neticesinde kendine iki kişinin (melek) gelip durumu müzâkere etmelerine³ dair rivâyetler yanında kâhinlere, kehânete ve kâhinliğe dair bâbların tahsis edilmesi, bu Câhiliyye mesleklerinin Tıpla olan münâsebeti yüzünden olmalıdır.⁴

Câhiliyye’de tedâvi ve korunma amaçlı olarak gücüne inanılan ve sığınılan yöntemlerden bir tanesi ‘nüşre’dir. ‘Gurfe’ vezninde nüşre, rukye ve efsûna denir ki, mecnûn ve hasta makûlesine, hastalık sebebini neşr ve tefrik eylediği için, tedâvi maksadıyla tatbik olunur.”⁵ Müşrik Araplarca hangi anlamda kullanıldığı konusunda farklı açıklamalar yapılan kavramlardan birisi de nüşredir. Nüşre kelime olarak açmak, yaymak, yayınlamak, dağıtmak, deliye veya hastaya muska yazmak, ölüyü diriltmek, ağaç yapraklanmak, bahar gelince tabiatın yeşermesi gibi anlamlara gelmektedir. Câhiliyye kültüründe ise ta’vîz (sığınma) ve rukye (durumunu, sağlığını yükseltme) gibi şirk kaynaklı bir uygulamadır. İslâm öncesi Arapları birine koruma veya iyileştirme duası

² Bu çalışmamızda, tıbbî konuların inançla olan alâkası meselesini, İslâm açısından bilhassa Hz. Peygamber zâviyesinden değerlendirirken, Tıbb-ı Nebvî hakkındaki genel mesaimiz esnasında müşahede ettiğimiz mevzularla sınırlı tutmaya çalıştık. Ayrıca, kaynakça tayini de şimdilik sınırlı kalmıştır. İslâm’da inanç ve tıp bağlamında yapılacak detaylı bir çalışmanın ön araştırması olarak görülmesini beklediğimiz bu makalemizde, herkes tarafından kabule şâyan *Kütüb-i Sitte* ve onun etrafında değerlendirilebilecek Hâkim Nisâbü’rî’nin *Müstedrek*’i, Heysemî’nin *Mecme’u’z-zevâid*’i ve İbn Hacer’in *el-Metâlibü’l-âliye*’si esas alındı. Tâli kaynaklar olarak nitelenen bu sonuncu gruba, konuya farklı boyut kazandıracak veya hadis desteği temin edecek rivâyet zenginliğine sahip olması bakımından İbnü’l-Esir’in *Câmi’u’l-usûl*’ü ile Ali el-Müttakî el-Hindî’nin *Kenzü’l-‘ummâl*’ini de dâhil ettik.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ’il el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, I-VIII, Beyrut: Dâru’l-Fikr 1991, “Tıb”, 47-52, nr. 5763-5769; Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, I-V, Beyrut: Târihu’t-Türâsî’l-Arabî, ts., “Selâm”, V, 35-37, nr. 41-42.

⁴ Buhârî, “Tıb”, 46, nr. 5758-5762.

⁵ Mütercim Âsım, *Kâmus*, “n.ş.r.” mad., II, 706; Cübrân Mes’ûd, *Râid*, “n.ş.r.” mad., II, 1502.

yaptıklarında aynı tabiri “نشرته” şeklinde kullanırlardı. Buna nüşre denmesi, hastalıktan ayrılıp sağlığın ortaya çıkmasından dolayıdır. Yani hastalığın nüfuz edip, ablukaya alarak kişiyi anormalleştirmesine, tabii ve doğal hâlini gizlemesine karşı, nüşre sonucunda hastanın bu örtülme ve kuşatılmadan sıyrılıp ortaya çıkması inancından dolayı bu isim verilmiştir. Câhiliyye halkı için bu uygulama tıbbî bir gelenektir; onunla tedavi olurlardı.⁶ “Resûlullâh’a nüşre soruldu; O da “o şeytan işidir” dedi.⁷

III. İslâm’a Göre Şirk Sayılan Tıbbî Çareler

Allâh’ın kudreti ve yaratması gibi isim ve sıfatlarına aykırı durum arz eden birçok Câhiliyye uygulamasından söz edilebilir. Ancak bu çalışmanın hacminin bunların hepsini zikretmeyi kaldırmayacağını, çalışmadan asıl amacın Hz. Peygamber’in İslâm’ı, tevhîd inancını yerleştirirken hayatın her alanına ve kültürel konuların hepsine dikkat edip kültürel bir arınma stratejisi takip ettiğine dair örnekleri sunmak olduğu zikredilmelidir. İşte o kültürel tashihlerden bir tanesi ile ilgili rivâyette Avf b. Mâlik el-Eşca’î, “Biz Câhiliyye’de rukye yapardık. Resûlullâh’a, ‘bu konuda ne dersin’ diye sorduk. O da: “Onları bana gösterin, bakayım” dedi. İnceledikten sonra da “İçinde şirk içermeyen rukyede bir mahzur yok” buyurdu.⁸

IV. Tıbb-ı Nebvî’de Keffâret, Sabır ve Hastalık İlişkisi

Hastalığın uğursuz bir şeyden veya putlar, cin ve şeytan gibi varlıkların intikam almak istemesinden meydana geldiği gibi inançla birlikte iyileşmek için başvurulmuş kişide, onun önerdiği veya uyguladığı yöntemde mutlak şifâ olduğu inancı Câhiliyye’de yaratma ve şifâ kudretinin çeşitli varlıklara dağıtıldığını göstermektedir. Onların inancına göre hastalık, her zaman için menfi yorumlanmıştır. Öyle ki, birisi hastalansa veya başına bir musibet gelse onun şerli bir kişi olduğu artık çeşitli varlıkların hedefi haline geldiği, bunun sonucunun da helâk olduğu inancı insanları hastalardan uzaklaştırmış ve yalnızlığa terk edilmiştir.

Oysa İslâm Peygamberi, insanların maruz kaldığı diğer olumsuzluklar yanında hastalıkların da müspet tarafının olduğunu, Allâh’ın Mü’min’e rahmeti ve hediyesi olduğu ve buna sabretmek gerektiği gibi ümit vadeden anlatımlarıyla insanları karamsarlıktan kurtarmıştır. Bununla ilgili olarak hasta ziyaretlerini teşvik etmiş hem hastanın hem de ziyaret edenin sevâba nâil olacağını bildirmiştir. Aslında hastalıklarla baş etmenin bir yolunun da moral

⁶ Ebû’s-Se’âdât Mübârek b. Muhammed İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-usûl fî ehâdisi’r-Resûl*, I-XII, Mektebetü Hulvân 1971, VII, nr. 5727 ve dipnotu.

⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, Kahire 1988, “Tıb”, 9, nr. 3868.

⁸ *Müslim*, “Selâm”, V, 48, nr. 62; *Ebû Dâvûd*, “Tıb”, 18, nr. 3886.

olduğu gerçeğini böylece tıbbı kazandıran Resûlullâh, bir bakıma modern tıbbın vazgeçilmez yöntemlerinden birisi olarak ve hasta direncini artıran bir uygulama olarak psikolojik destek uygulamasını başlatmıştır diyebiliriz. Ama iyileşmek için her çareye başvurmayı düşünen insanlara, şirk içeren yöntemlere ve gereçlere tevessül edip şirk üzere ölmektense, Allâh'ın kudretine inanıp şifâyı ondan beklemek, iyileşene kadar da moralini kaybetmeden direnç sağlamak amacıyla tevekkül etmenin insanlara öğretilmesi, tevhid inancının yerleşmesi bakımından çok önem arz etmektedir. Hastalığın mü'mine Allâh'ın rahmeti veya hediyesi olduğuna, buna sabredip Allâh'a tevekkül etmek gerektiğine dair birçok hadis vardır. Câhiliyye geleneklerinden arınıp İslâm'ın tevhid inancını kazanmış olan sahâbenin geldiği kültürel seviyeyi bize göstermesi bakımından aşağıdaki rivâyet dikkate değerdir.

Konu hakkındaki hadislerden bir tanesi, fiilen yaşanmış bir hadise ile birlikte nakledilenidir. Bu vaka İbn Abbâs'tan gelen şekliyle Hz. Ömer'in Şam seferinde meydana gelmiştir. Ömer b. Hattâb Şam yolculuğuna çıktı "Serğ" denilen yere geldiğinde oranın komutanı olan Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh ve askerleri Hz. Ömer'i karşıladılar. Ömer'e Şam'da vebâ olduğunu bildirdiler. İbn Abbâs'a göre Ömer: "Bana ilk muhacirleri çağır", dedi. Ben de çağırdım, onlarla istişare etti ve onlara Şam'da veba olduğunu söyledi. Onlar da çelişkili görüş bildirdiler. Bir kısmı Ömer'e, sen şayet bir maksatla yola çıkmışsan geri dönmeni tavsiye etmeyiz. Diğerleri ise, "Seninle birlikte azıcık insan ve ashâb-ı resûl kaldı. Bunları da kalkıp vebânın içine sokma", dediler. Ömer onlara, yanımdan gidin, dedi ve "Bana Ensar'ı çağır" dedi. Çağırdım. Onlarla da aynı şekilde mütalaalarda bulundu. Ensar da muhacirler gibi davrandı ve görüş beyanında ihtilafa düştüler. Onlara da, "Gidin yanımdan" dedi. Ömer, Fetih günü muhacirlerinden Kureys ulularından burada yaşayanları çağır" dedi. Bu defa onları çağırdım. Onlarla da müzâkerede bulundu ama onlardan iki kişi bile birbirleriyle ihtilaf etmedi. Oybirliğiyle "İnsanları geri götürmeni tavsiye ederiz. Onları şu vebânın içine sokma" dediler. Ömer insanlara seslendi; "Bu tümsekte sabahlayacağım, siz de sabaha kadar bekleyin" dedi. Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh: "Allâh'ın takdirinden mi kaçırıyorsun?" dedi. Ömer de ona: "Ey Ebâ 'Ubeyde! Şu söylediğini başkası söyleseydi var ya...?" dedi. Yani Ebû 'Ubeyde'nin muhalefetini beğenmedi. Ömer: (şimdi lâf mı bu) "Evet, Allâh'ın kaderinden yine Allâh'ın kaderine kaçıyorum. Yahu Ebâ 'Ubeyde! (İnsanı bir tarafa bırak) senin bir deven olsa ve bir tarafı otlak diğer tarafı kurak iki vadinin tam ortasında olduğunu düşün. Otlak kısımda gütmüş olsan bu Allâh'ın takdiriyle değil mi veya kurak yerde otlatsan bu da Allâh'ın takdiriyle değil mi?" dedi. O arada ihtiyaç gidermek için ayrılmış olan Abdurrahmân b. Avf geldi ve: "Bakın bu konuda bende ilim (hadis) var, diyerek hadisi nakletti.

⁹ Şam tarafında, Meğise ve Tebûk arasında bir yer adı.

Resûlullâh'ı şöyle derken duydum: "O hastalığın bir yerde olduğunu duyarsanız oraya girmeyin. Eğer bulunduğunuz yerde zuhur ederse kaçmak için oradan çıkmayın". Bunu duyunca Ömer, Allâh'a hamd etti ve geri döndü. Rivâyetin değişik tarikleri de vardır.¹⁰

Hiz. Âişe, Resûlullâh'a tâ'ûnu sordum, dedi ki; "Allâh'ın dilediğine (sizden öncekilere) gönderdiği bir azap, müminler için de rahmettir. Tâ'ûnun bulunduğu bir belde bir kul bulunursa, kendisine bu hastalığın ancak Allâh'ın takdiriyle kendisine bulacağını bilerek sabırla orada bekler ve o şahıs (ölürse) kendisine şehîd sevâbının misli verilir".¹¹ "Mehtûn (karın ağrısından) ölen şehîd, tâ'ûndan ölen şehîddir".¹² "Tâ'ûn her Müslüman'ın şehâdetidir".¹³ "Resûlullâh, hummâ veya sıtma (ve'ak) hastası olan birini ziyaret ettiğinde ona: sana müjde olsun, Allâh buyuruyor ki, ve'ak yani hummâ veya sıtmayı ben günahkâr kuluma, ahret ateşinden cezasına karşılık olsun diye musallat ederim", derdi.¹⁴

Hişâm b. Hassân, Hasan'ın (r.a.), günahlarımızın eksilmesine vesile (keffâret) olsun diye bir gece hummâ hastası olmayı umardık, dediğini nakletmektedir.¹⁵

V. Tıbb-ı Nebvî Açısından Hastalık ve Tevekkül

Resûlullâh'ın, şirke batmış olan Câhiliyye tebâbetinden medet ummak yerine tam bir iman tezahürü olan tevekkül ile Allâh'a sığınmanın önemini vurguladığı görülür. Aksi takdirde Mü'min oluğu halde birisinin dayanamayıp şirk içeren bir yöneme başvurması, hem Resûlullâh'ı rahatsız eder hem de müşrikleri sevindirirdi. Öyle ki "Bakın, onlar Müslüman oldu ama yine bizim geleneklerimizden medet umuyorlar..." diyerek insanların İslâm'a girişine engel olurlar ya da henüz İslâm'ı tam öğrenememiş olanların dinlerini terk etmeleri için propaganda yaparlardı. Esasen hakiki bir Mü'min'e düşen de bu hastalığa sabretmesinden dolayı Allâh'ın şifâ vereceğine, hiç değilse bu dünya veya ahrette ona ihsanda bulunacağına dair tevekkül etmek düşer.

Şurası unutulmamalıdır ki, Resûlullâh, şirk ihtiva etmeyen yöntemleri incelemiş ve bunlarla tedavi olunabileceğini söylemiştir. Özellikle majik (sihirsî ve büyüsî) tedavi usulleriyle şifâ aramayı yasaklarken, hayvansal, bitkisel ve mineral araçlarla tedaviyi o denli teşvik etmiştir. Üsâme b. Şureyk anlatıyor: "Bedevîler gelip Hiz. Peygamber'e: Yâ Resûlellâh! Hasta olunca tedavi olalım mı" diye sordular. O da: "Tedavi olun. Allâh'ın yarattığı ne kadar

¹⁰ Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5729; Müslim, "Selâm", V, 67-71, nr. 97, 99; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Beyrut 1978, 645-646, nr. 1612, 647, nr. 1614-1616; İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5730.

¹¹ Buhârî, "Tıb", 31, nr. 5734; İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-usûl*, VII, nr. 5731.

¹² Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5733.

¹³ Buhârî, "Tıb", 30, nr. 5732.

¹⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, I-V, Beyrut: Dâru'l-Fikr ts., "Tıb", 35, nr. 2088.

¹⁵ Tirmizî, "Tıb", 35, nr. 2089.

hastalık (dâu) varsa onların devâsını da yaratmıştır (indirmiştir). Bir hastalık hariç o da heramdır (ihtiyarlık)...”¹⁶

Yasaklanan bazı telâkkiler arasında hastalıkların sebepleri yer almaktadır. “Hâme, bulaşıcılık ve uğursuzluk yoktur. Şayet uğursuzluk olsaydı atta, kadında ve evde olurdu”¹⁷ demek suretiyle böyle bir şeyin muhal olduğunu belirtmiştir. Nitekim üç kere tekrarlayarak “Tıyara (uğursuzluk) şirktir. Bizde de yok değildir. Fakat Allâh onu tevekkülle iyileştirir”,¹⁸ buyrulmuştur. Başka bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Her kim key veya rukye yaptırırsa tevekkülden beri olur”¹⁹.

Muâviye b. Hakem es-Sülemî, Yâ Resûlellâh! Câhiliyye’de yaptığımız şeyler vardı, kâhinlere giderdik...? Resûlullâh, “Kâhinlere gitmeyin” buyurdu. Tekrar, tetayyur (uğur tutardık)? Hz. Peygamber, “Bu iş, sizin nefsinizde hissettiğiniz şeydir, o sizi mahrum bırakmasın (imandan, doğrudan, tevekkülden) alıkoymasın” buyurdu.²⁰

Câhiliyye inancına göre şifânın mutlak kaynağı sanılan şeyler vardır demiştik. Birisi bir korunma yöntemine başvurdu veya koruyucu bir şey taktıysa o kişi “Artık bundan sonra kendimizi garantiye aldık” dercesine ona teslim olurdu. Bu inancın karşısında Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kim bir şey takarsa âkibeti ona havale edilir”²¹.

“Kuraşi der ki, Resûlullâh’a ‘tıyara’yı sordum. O da, “En güzeli, Müslüman’ı niyetinden (kararından) vazgeçirmeyen fe’ldir. Biriniz hoşlanmadığı bir şey görürse, “Allâh’ım! İyilikleri ancak sen yaratırsın. Kötülükleri de sadece sen uzaklaştırırsın. Güç ve kudret ancak seninle mümkündür”, diye dua etsin,”²² buyurdu.

VI. Tıbb-ı Nebevî’de Hastalığın Telâkkisi, Tedavi ve Kader İlişkisi

Hastalıkların sebepleri, şifânın ve korumanın gerçek kaynağı hakkında Câhiliyye uygulamalarını titizlikle inceleyen Resûlullâh, ashâbına öyle bir Allâh inancı kazandırmış olmalı ki, olumlu ve olumsuz her durum karşısına insanlar kendilerine öğretilen Allâh’ın kudreti konusunda hiç şüpheye

¹⁶ Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-‘ummâl fi süneni’l-akvâl ve’l-ef’âl*, Beyrut 1989, X, nr. 28465. *Tirmizî*, “Tıb”, 2, nr. 2038; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvîni, *Sünen*, I-II, Beyrut 1987, “Tıb”, 1, nr. 3436; Ebû Hâtim İbn Hibbân el-Büstî, *Sahih*, Ali b. Belbân tertibi, I-IX, Beyrut 1996, “Tıb”, nr. 6029; Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme’u’z-zevâid ve menbe’u’l-fevâid*, Beyrut 1987, V, 85.

¹⁷ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3921.

¹⁸ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3910; İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3538.

¹⁹ *Tirmizî*, “Tıb”, 14, nr. 2055; İbn Mâce, “Tıb”, 23, nr. 3489.

²⁰ *Müslim*, “Selâm”, V, 82, nr. 120.

²¹ *Tirmizî*, “Tıb”, 24, nr. 2072.

²² Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3919.

düşmemektedir. Fakat bunun bir tehlikesi varsa o da insanların şahsi tedbiri terk etmesi olabilir. İşte bu zihinsel ve ruhsal urumun bir tezahürü olarak insanlar: “Ey Allâh’ın Resûlü! Okumak şeklinde yaptığımız şeylerin, tedavi için kullandığımız ilaçların ve her türlü korunma tedbirlerinin Allâh’ın kaderini önleyeceği kanaatinde misiniz? Resûlullâh (s.a.v.)’da: “Onların hepsi Allâh’ın kaderindendir” buyurdu²³.

“Bulaşıcılık yoktur, uğursuzluk yoktur, hâme yoktur. Denildi ki Yâ Resûlellâh! Uyuz bir deve var diğer bütün develeri uyuz ediyor, buna ne dersin? O da; bu gördüğünüz kaderdir, ilk bulaştıran kim!”²⁴

Humeyd b. Kays el-Mekkî’den: Cafer b. Ebi Talib’in iki oğlu Resûlullâh (s.a.v.)’ın huzuruna getirildiğinde onların bakıcılarına: “Bunları zayıf görüyorum, neden?” diye sordu. O da: Ya Resûlellâh, onlara göz değişiyor. “Uygun görüp görmeyeceğini bilmediğimiz için onlara okutmadık” deyince, Resûlullâh (s.a.v.): “Onlara okutunuz, çünkü eğer kaderin önüne bir şey geçecek olsaydı bu, nazar olurdu”, buyurdu²⁵. Başka bir hadiste: “Kaderi geçecek bir şey olsaydı o ayn (nazar, göz değmesi) olurdu.²⁶ Yıkanmanızı isterlerse yıkanın”,²⁷ buyrulmuştur.

Resûlullâh bir cüzâmlının elinden tuttu ve çanağa uzattı, “Allâh’a güvenerek (tevekkül ere) ve dayanarak ye”, dedi.²⁸ Oysa o zamana cüzâmlıların hepsi yalnızlığa terk edilirdi. Ancak cüzâmlıdan kaçılmasına dair hadisler de nakledilmektedir. Oysa bu rivâyette görüldüğü gibi Resûlullâh, cüzâmlıyla fiziki temas kurup aynı kaptan yemek yemiştir. Bize öyle geliyor ki, hâlâ günümüzde bir ayırım yapılmamasına rağmen, cüzâmlın bulaşıcı olanı ve olmayanı vardır. Buna göre Hz. Peygamber, o kişinin cüzâmlının bulaşıcı olmadığını bilmiş olabilir. Yahut o an için Resûlullâh’ın bilgilendirilmesi sonucu kendisine cüzâmlın bulaşmayacağı teminatı verilmiş olup Allâh Resûlü de tedbire gerek bırakmayan tam tevekkül ile cüzâmlının elinden tutmuş olabilir.

VII. Tıbb-ı Nebvî Açısından Hastalık ve Şifânın Allâh’tan Olduğu

Meselesi

Hastalık sebebi olarak çeşitli varlıklara ve sebeplere kudret isnad eden

²³ Tirmizî, “Tıb”, 21, nr. 2065.

²⁴ Buhârî, “Tıb”, 54, nr. 5770; Müslim, “Selâm”, V, 72-73, nr. 100-103; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3911; İbn Mâce, “Tıb”, 43, nr. 3540; Kenzü’l-Ummâl, X, nr. 28599. Rivâyetler arasında lafız ve hareke farkları mevcuttur. Buna göre tercümelerinde değişiklik söz konusu olabilir.

²⁵ Muvatta, “el-Ayn”, 2, nr. 1703; Tirmizî, “Tıb”, 17, nr. 2059; İbn Mâce, “Tıb”, 33, nr. 3510.

²⁶ Tirmizî, “Tıb”, 17, nr. 2059.

²⁷ Müslim, “Selâm”, V, 32, nr. 40; Tirmizî, “Tıb”, 19, nr. 2062; İbnü’l-Esîr, Câmi’ü’l-‘usûl, VII, nr. 5737.

²⁸ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24, nr. 3925.

Câhiliyye inancına karşı Resûlullâh, masum tedavi yöntem ve araçlarını tavsiye etmek suretiyle insanları da rahatlatmıştır. “Siz tedavi olunuz. Ölüm ve ihtiyarlık (sâm ve heram) hariç Allâh şifâsını indirmedeği hiçbir hastalığı (dâu) indirmemiştir.”²⁹

Üsâme b. Şureyk anlatıyor: “Bedevîler gelip Hz. Peygamber’e: Yâ Resûlellâh! Hasta olunca tedavi olalım mı” diye sordular. O da: “Tedavi olun. Allâh koyduğu ne kadar hastalık (dâu) varsa onların devâsını da koymuştur (yaratmış, indirmiştir). Bir hastalık hariç o da heramdır (ihtiyarlık)...”³⁰

VIII. Tıbb-ı Nebvî’de İlacın Tesirinin Allâh’ın İznine Bağlı Olması

İlacın tesiriyle birlikte, genel olarak tıbbî bilginin kaynağının bazı sema ehli veya gök cisimleri vasıtasıyla elde edildiği inancı Câhiliyye’de hâkimdi. Bu yüzden kâhinler, arrâfla ve münecimler bu hususlarda danışma merkezi durumundaydı. Bir bakıma gaybî bilgi kaynakları teşkil eden bu taife, kendine çeşitli sebep, amaç ve zaruretle gelen kişilere ne söylemişlerse, muhatapların inancı gereği bu bilgilerin gaybî bilgi olduğu düşünülür ve sorgulanmadan iman ve itimat edilirdi. Bu konulara dair Câhiliyye âdetlerinin kesin ifadelerle yasaklandığını gördüğümüz hadislerde Hz. Peygamber bu geleneklerden bir kısmını biliyor; mahiyetini ve keyfiyetini sormadan yasaklıyor ama bazılarının ne olduğunu soruyordu. Belki bu sordukları, mahalli farklılık arz eden gelenekler olabilir. Bu durumda Peygamberimiz sahâbîlere Câhiliyye geleneklerinden sormuşsa o takdirde bu âdetin yaygın veya genel olmadığı sonucuna gidebiliriz. Şayet bir gelenek Araplarca yaygın; herkesçe bilinen bir durum ise tabii ki Peygamberimiz de doğrudan yasaklama cihetine gitmiştir.

Hz. Peygamber’in tebâbete kazandırdığı bir diğer anlayış da hastalığın kendi başına veya Allâh’tan başka bir varlığın kudretiyle meydana gelmesi inancının reddedilişi gibi şifânın mutlak var olma kudretinin olmadığı ve bir tedavi yönteminin veya ilacın mutlaka şifâ vereceği düşüncesinin de reddedilişidir. Bu hususa dair birkaç rivâyeti örnek verebiliriz. “Her hastalık (dâu) için deva vardır. Hastalığın devası isabet edince Allâh’ın izniyle hasta kurtulur.”³¹

²⁹ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 1, nr. 3855; İbn Hibbân, nr. 6032. Aynı hadisin diğer tarîkleri, Ebû Dâvûd, “Tıb”, 1, nr. 3855, 11, nr. 3874; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh el-Hâkim en-Nîsâbüri, Müstedrek ale’s-Sahîhayn, I-V+Fihrist, Beyrut 1998, “Tıb”, nr. 7501-7504; Mecme’u’z-zevâid, 5/ 84-85.

³⁰ Tirmizî, “Tıb”, 2, nr. 2038; İbn Mâce, “Tıb”, 1, nr. 3436; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Müsned, Beyrut: Dâru’l-Fikr 1991, I-X, VI, 395, nr. 18482. Başka bir rivâyetin devamında “bilen bildi bilmeyen bilmedi” ilavesi vardır, Ahmed, Müsned, VI, 395, nr. 18483; İbn Hibbân, nr. 6029; Mecme’u’z-zvâid, V, 85; İbn Hacer, el-Metâlib, II, 333, nr. 2402; Kenzü’l-ummâl, X, nr. 28465.

³¹ Müslim, “Selâm”, V, 51, nr. 67; İbn Hibbân, Sahîh, “Tıb”, nr. 6031; Müstedrek, “Tıb”, nr. 7511.

"Bismillah, yerimizin toprağı, birimizin tükürüğü ile hastamız (sakîm) şifâ bulur, Rabbimizin izniyle", diye dua ederdi.³²

İbn Abbâs'ın Ensar'dan bir sahâbîye dayanarak anlattığına göre, bir gece topluca oturuyorlarken bir yıldız kaymış. Bunun üzerine Peygamber (a.s.) sahâbîlere, "Böyle yıldız kaydığında Câhiliyye'de ne derdiniz?" diye sormuştu. Onlar da, "Allâh ve Resûlü (işin içyüzünü) daha iyi bilir ya, biz o zaman bir yıldız kaysa, o gece büyük birinin doğduğunu ve önemli birinin öldüğünü söyledik", dediler. Resûlullâh da, "Hiçbir yıldız bir kişinin ne ölümü ne de hayatı için kayar...", buyurmuş ve devamında, "Allâh'ın bir takdiri vuku bulacağı zaman semalar arasında melekler tesbîhâtla bu emri birbirlerine ihbar eder. Cin taifesi de buna kulak kesilir ve kendi dostlarına ateş fırlatarak bu hâberi iletmeye çalışırlar. Bu esnada bu hâbere yalan kaTıb ilavelerde bulunurlar", şeklinde bir yaklaşımla, gaybtan haber verdiğine inanılan meslek gruplarının sözlerinin bu yalanlardan beslendiğini îmâ ederek merdûd, boş ve saçma olduğunu bildirmiştir.³³

O devrin müneccimlik mesleği ve müneccimlerin bilgisinin doğruluğuna dair bir rivâyet şöyledir: "Nücûm (yıldızlardan) ilim alan kişi sihirden bir parça almıştır, ekledikçe eklediler".³⁴

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'nin anlattığına göre, "Hudeybiye'de yağmurlu bir gecenin akabinde Resûlullâh bize sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirince bize dönüp, "Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?" diye ihbarda ve ihtarda bulundu. Oradakiler, "Allâh ve Resûlü bilir", dediler. Allâh, "Kullarımdan bazıları bana iman ederek bazıları da kâfir olarak sabahladı. Allâh'ın lûtfu ve rahmetiyle yağmura kavuştuk, diyenler bana iman edenlerdir; yıldızları yalanlayanlardır. Fakat şu şu yıldızla (nev') yağmura kavuştuk diyenler ise beni inkâr edip yıldızla inanandır",³⁵ buyurdu. Anlaşıldığı kadarıyla Hudeybiye gazvesine iştirak eden bazı sahâbîlerin tıbbî konularda olduğu gibi atmosfer olayları hakkında henüz Resûlullâh'ın tevhîd ve tekvin hassasiyetini tam öğrenemedikleri; Câhiliyye tortularının etkisindedirler.

İnsanoğlunun maruz kaldığı istenmeyen olayların tümünü mutlaka bir varlığa bağlama inancı ile uğursuzluk akidesinin var olduğunu bildiren en iyi örneklerden birisi şu hadistir: "İyâfe, tıyara ve tark şirktendir (cibt)". Rivâyetin devamında musannif, "tark, zecr yani kuşu ürkütüp tahminde bulunma

³² Buhârî, "Tıb", 38, nr. 5745-5746; Müslim, "Selâm", V, 44, nr. 51; Ebû Dâvûd, "Tıb", 18, nr. 3885, 19, nr. 3895; İbnü'l-Esir, Câmî'u'l-usûl, VII, 562, nr. 5708-5713.

³³ Müslim, "Selâm", V, 84-86, nr. 123-124. Arrâflara danışma konusu da buna benzer bir şekilde reddedilmekte olup cinlerden bilgi aldığı şeklindeki böylesi iddialarda bulunanlara danışanın kırk gece namazının kabul edilmeyeceği bildirilmektedir: Müslim, "Selâm", V, 86, nr. 125.

³⁴ Ebû Dâvûd, "Tıb", 22, nr. 3905.

³⁵ Ebû Dâvûd, "Tıb", 22, nr. 3906.

anlamındadır. 'İyâfe' ise hat yani çizgi çizerek kehânette bulunma³⁶ şeytan işidir, demektir.

IX. Resûlullâh'ın Beyanıyla Cennetten Geldiği Söylenen İlaçlar/Çareler

Pozitif ilim açısından bakılınca akli açıdan birçok şüpheyi ve tartışmaya mahal verecek olan bu konudaki rivâyetleri, iman nokta-i nazarından değerlendirilecek olursak "Resûlullâh nasıl bildirmişse öyledir" demek de bu rivâyetleri bir başka değerlendirme yöntemidir denilebilir. Bir anlam metaforu (mecâzî anlatım) içerisinde bu hadislerle baktığımızda, bu şekildeki beyanlarla Hz. Peygamber'in "Cennetten geldiğini" beyan ettiği ilaç veya diğer gıda maddelerinin hem insan sağlığına tamamen faydalı olduğu hem de Câhiliyye inancından bir iz taşımadığı yani tertemiz olduğu anlatılmak istenmiş olabilir. Ama bu tarz nebevî beyanların, sağlık konusundaki diğer rivâyetlerden lâfzen ve mânen farklı olduğu aşikârdır. Bu niteliğinden dolayı biz bu rivâyetlerin ayrı bir başlık altında toplanmasını faydalı bulduk.

"İncir yiyin. Cennetten bir meyve indi diye haber verecek olsaydım bunu söylerdim. Çünkü cennet meyvesi çekirdeksiz olur. Onu yiyin çünkü bâsûru keser, topuk vb. eklem ağrılarına iyi gelir".³⁷

"Acve, cennettendir ve onda zehire (sümm) karşı şifâ vardır. Mantar, münn'dendir, suyu göz için şifâdır".³⁸

"Siyah ihlîlec kullanın. Onu için. Çünkü o cennet ağacından olup yemesi acı ancak her hastalığa (dâu) şifâdır".³⁹

"Mantar, münn'dendir, suyu göz için şifâdır. Acve cennettendir ve cinnete karşı şifâdır".⁴⁰ "Acve ve kaya (mu'allâk taşı) cennettendir".⁴¹

Hiz. Peygamber'e Cibrîl'in gelerek, "باسم الله أرقبك من كل شر يؤذك، من حسد حاسد" /Allâh'ın ismiyle, sana, eziyet veren her şeye, hasetçinin hasedine ve her türlü nazara karşı rukye yapıyorum. Sana şifâyı Allâh verir" diye dua etmiştir.⁴²

Hiz. Ali'den gelen bir rivâyette "Cibrîl, Hiz. Peygamber'e kürek arasından hacâmatı inzal etti", denilmektedir.⁴³

"Cibrîl, Hiz. Peygamber'in boyun damarlarından ve iki kürek arasından hacâmat olmasını inzâl (vahy) etti".⁴⁴

³⁶ Ebû Dâvûd, "Tıb", 22, nr. 3907.

³⁷ Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28280, 28307.

³⁸ Tirmizî, "Tıb", 22, nr. 2066, 2068.

³⁹ Hâkim, Müstedrek, V, 577, nr. 8280; Kenzü'l-'ummâl, X, nr. 28283.

⁴⁰ İbn Mâce, "Tıb", 8, nr. 3453, 3455.

⁴¹ İbn Mâce, "Tıb", 8, nr. 3456.

⁴² İbn Mâce, "Tıb", 37, nr. 3527.

⁴³ Kenzü'l-'ummâl, X, 28479.

Ebü Hureyre'den nakledildiğine göre, "Ebü'l-Kâsım (s.a.v.) bize bildirdi ki; Cibrîl kendisine, insanların tedâvi olduğu en faydalı şeyin hacâmat olduğunu beyan etmiş".⁴⁵ Hacâmatın vahiyle bildirildiğine dair diğer rivâyetler şöyledir: "Melekler heyetine uğradım, bana hacâmat olmamı önerdiler".⁴⁶ "İsrâ gecesinde uğradığım melekler topluluğunun hepsi, "Ey Muhammed! Bak sana hacâmatı öneririz" dediler".⁴⁷ "İsrâ'da rastladığım her topluluk, "Ey Muhammed! Ümmetine hacâmatı emret" dediler".⁴⁸

X. Ashâbın Hz. Peygamber'i Aynen Taklîd Etmeleri

Resûlullâh'ı taklîd ve O'na ittibâ alanının "Sünnet"le sınırlı olduğu görüşlerine rağmen sahâbenin, "dünya işleri" diye tanımlanabilecek hususlarda bile Hz. Peygamber'i tavizsiz bir tutumla taklîd ettikleri görülmektedir. Meselâ, insanların tecrübe alanıyla yakından ilgili olan Tıp konusunda Resûlullâh'ın tavsiyeleri ve rukye için önerdiği dualar, ashâb tarafından, Tıbbî ahkâm hadislerine gösterdikleri hassasiyetle nakledilegelmiştir. Aşağıda vereceğimiz birkaç örnek bu kanaatimizi destekler mahiyettedir.

Hz. Âişe, rukye yaptıktan sonra ellere nefes edip vücuda sürme işini, Resûlullâh'tan aynen gördüğü gibi yapıyordu.⁴⁹ Nefes etme işini ve şeklini İbn Şihâb da aynen yapardı.⁵⁰

Süfyân, "ترت بعضنا بريقه بعضنا" tabirini kullanmadan önce Resûlullâh'ın yaptığı gibi parmağını toprağa koyup kaldırıyordu.⁵¹

Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerini "Sünnet değildir, sadece tavsiyedir" diyerek terk etmeyip; bereketini umarak, sevgiyle karışık iman ederek ve Hz. Peygamber'in Allâh katındaki makâmına sığınarak tıbb-ı nebevîyi uygulamaları sonucunda arzu edilen faydaya kavuştukları görülmektedir. Bunlara örnek vermek gerekirse aşağıdaki şahsi beyanlar zikredilebilir. Ebû seleme kötü rüyâdan, Hz. Peygamber'in önerdiği dua ile kurtulduğunu söyler.⁵²

Osmân b. Ebî'l-Âs, kendisine ârız olan namazda unutkanlıktan dolayı Resûlullâh'a durumunu arz etmiş, O da Osman'a, "Bu hınzeb denilen şeytandır. Bunu hissettiğinde Allâh'a sığın" diyerek malum duayı önermiş ve üç defa sol

⁴⁴ İbn Mâce, "Tıb", 21, nr. 3482.

⁴⁵ Kenzü'l-'ummâl, X, 28481.

⁴⁶ Hâkim, Müstedrek, V, 584, nr. 8303.

⁴⁷ Tirmizî, "Tıb", 12, nr. 2053; İbn Mâce, "Tıb", 20, nr. 3477.

⁴⁸ Tirmizî, "Tıb", 12, nr. 2052; İbn Mâce, "Tıb", 20, nr. 3479.

⁴⁹ Buhârî, "Tıb", 39, nr. 5748, 41, nr. 5751; Müslim, "Selâm", V, 42-43, nr. 47-48.

⁵⁰ Buhârî, "Tıb", 5748.

⁵¹ Müslim, "Selâm", V, 44, nr. 51.

⁵² Buhârî, "Tıb", 39, nr. 5747.

tarafına tükürmesini söylemiştir. Osman diyor ki, “Bunları uyguladım ve Allâh onu benden giderdi (أذهب), demektir.”⁵³

XI. Resûlullâh’ın Yasak Ettiği Tedavilerin Önceki Gibi Fayda Vermemesi

Câhiliyye’deki bazı uygulamaların İslâm gelmen önce insanlara fayda verdiği ama İslâm’ın gelişiyle Allâh ve Resûlü’nün bir illete mebni yasak ettiği davranışların soruları tatbik edilmesiyle önceki faydanın temin edilemediği konusu sahâbîlerin bizzat beyanlarıyla sabittir. Önceden faydalı olan bir şeyin vahiy veya sünnetle yasak edilmesi sonucu o uygulamadaki fayda vericilik vasfının nasıl ortadan kalktığı konusu, bizce akılla ve pozitif bilim yöntemleriyle izahı ve deneye tabi tutulması mümkün olmayan bir özellik arz eder. Bunların tartışmasına girmeden bahsettiğimiz duruma delâlet een bir müşahede şöyledir: İmrân b. Husayn’ın naklettiğine göre o demiştir ki, “Resûlullâh key’i yasakladı. Bundan sonra belâya maruz kaldık, key yaptırdık ama ne felâha erdik ne de kurtulduk”.⁵⁴

XII. Hz. Peygamber’in Hekim Tayin Etmesi veya Hekime Göndermesi

Resûlullâh her zaman ve her hastaya bakmamakta; bazı hastaları hekime göndermekte veya gitmesini tavsiye etmektedir. Böylece kendisinin gerek dua ile gerekse maddî bir ilaç önermesinin risâlet veya nübüvvetiyle ilgili bir durum olmadığını göstermektedir. Bu tavriyla Hz. Peygamber, tedavi işinin bazı kısımlarının dünyevi bir iş olduğunu, insanların tecrübesine dayalı olduğunu telkin etmek istemiştir. Zaten Resûlullâh’ın kendi beyanında rastladığımız “Sen bir hekime görün, buna bir hekim çağırın, aranızda en iyi hekim kim...” gibi sözleriyle, i’tikat ve ahkâmı ilgili olmamak kaydıyla tıbbın dünyevi ve tecrübî bir alan olduğu kabul edilmelidir. Bu nebevî tutum, tıp mesleğinin tamamen “Tanrısal bilgi veya sırlara vakıf olmak” gibi tarif edilen önceki din ve medeniyetlerin anlayışını yıkmakta; doktorluk bilgi ve tecrübesinin herkese açık olduğunu göstermektedir. Oysa önceki inançların Tıpla karmaşık yapında gördüğümüz gibi, tıbbî bilgi tamamen tanrılardan öğrenilir. Bunlar sır bilgileri olup herkes bunlara ulaşamaz. Dolayısıyla tedaviyi tatbik ediciler de tanrısal özellikleri olan seçkin insanlardır. İşte bu inanın da tıba

⁵³ Müslim, “Selâm”, V, 50, nr. 66.

⁵⁴ Tirmizî, “Tıb”, 10, nr. 2049; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 7, nr. 3865. Buradaki ifadelere göre sahâbî bu yasağa rağmen key yapmış veya yaptırmış görünüyor. Fakat rivâyetin akabinde serdedilen söze göre İmrân’ın, “key yaptırmaktan men edildik” şeklindeki ilzam edici sözünden hareketle, önceleri key uygulamasına müsaade edilmesine karşılık Hz. Peygamber’in tasvip etmediğine vurgu yapılmış ancak daha sonraları kati olarak yasaklanmış olduğu kanaatindeyiz. İlgili rivâyeti naklettikten sonra Ebû Dâvûd, hadisten hareketle, “Resûlullâh önceleri meleklerin selâmını duyardı ama ne zaman key yaptırsa bu selâm kesilirdi. Keyi terk etse tekrar bu hal geri gelirdi” demektir.

zarar veren bir anlayış olduğunu ve Hz. Peygamber'in, tıp biliminin esasen her kabiliyetli insana açık olduğunu öğretmesi bakımından tıp bilimi ve tarihi için bir katkı olarak değerlendirilmesi ümidini taşıyoruz.

Tıbbî anlayışa pozitif ve rasyonel katkıya örnek bazı rivâyetleri şöyle özetleyebiliriz: Ümmü Seleme hacâmat olmak için Resûlullâh'ın müsaadesini istedi. O da, Ümmü Seleme'ye hacâmatçı olarak Ebû Taybe'yi çağırttı.⁵⁵

Resûlullâh, Ubey b. Ka'b'ı tedavi etsin diye bir hekim gönderdi. O hekim, Ubey'in damarını kesip dağlama yaptı.⁵⁶

Sa'd (b. Ebî Vakkâs) diyor ki; "Hastalanmışım da Resûlullâh beni ziyarete geldi, elini göğsüme koydu; serinliğini ta kalbimde hissettim. Bana "Sen kalp hastasıysın (mefûd)" dedi. Sakîf kabîlesinin kardeşi Hâris b. Kelede'ye git, o hekimdir. Medîne'nin acve hurmasından yedi tane alsın çekirdekleriyle birlikte ezsin. Sonra da ağzına ilaç olarak damlatsın" buyurdu.⁵⁷ Bu hadiste ilgi çeken bazı hususlar vardır. Birkaç tanesi Hz. Peygamber'in, hastalığı teşhisi, hastayı kendisinin tedavi etmeyip müteahhas bir hekime havale etmesi ve nihayet hekimin neyi ve nasıl tatbik etmesi gerektiğini bizzat tavsiye etmesidir diyebiliriz.

Diğer bazı hastalıklarda olduğu gibi humma hastalarını sıradan insanların da tedavi edebileceğini göstermek için "Humma, cehennem ateşindendir onu su ile soğutun" önerisinde bulunmuştur.⁵⁸

Resûlullâh'ın hastalığında O'na, gerek hane halkı gerekse diğer sahâbîler bazen kendisine sormadan ve izin almadan da tedavi uyguladıkları olabiliyordu. Resûlullâh'a sahâbe tarafından ledûd yapılması bunun en açık örneğidir. Resûlullâh rahatsızlandığında ashâbı onun ağzından ilaç verdi (ludd yaptı). Kendisine ludd yapınca hane halkını göstererek, onlara da ludd yapın dedi ve ashâb yaptı sadece Abbâs'a yapılmadı.⁵⁹ Müslim'deki rivâyette açıkça nakledildiği üzere Resûlullâh bu lüdd uygulamasını yapmamalarını işaret ettiği halde ashâb devam etmiştir. Diğer taraftan Allâh Resûlü'nün bizzat uyguladığı tedaviler de vardır. Meselâ Hendek savaşında yaralanan Ubey'i bizzat Resûlullâh dağlayarak tedavi etti. Câbir b. Abdillâh'tan gelen rivâyete göre "Sa'd b. Mu'âz'ın koldaki hayat damarına (Ekhal) ok isabet etmişti. Resûlullâh da okun demiriyle bizzat dağladı. Sonra burası şişti. İkinci defa dağladı".⁶⁰

⁵⁵ Müslim, "Selâm", V, 54, nr. 70.

⁵⁶ Müslim, "Selâm", V, 54, nr. 71; Ebû Dâvûd, "Tıb", 6, nr. 3864.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Tıb", 12, nr. 3875; Kenzü'l-'ummâl, X, 28199.

⁵⁸ Müslim, "Selâm", V, 55-59, nr. 76-83.

⁵⁹ Buhârî, "Tıb", 21, nr. 5712; Müslim, "Selâm", V, 59, nr. 84; Tirmizî, "Tıb", 9, nr. 2047; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5661.

⁶⁰ Müslim, "Selâm", V, 54-55, nr. 72-73; Ebû Dâvûd, "Tıb", 7, nr. 3866; İbn Mâce, "Tıb", 24, nr. 3494; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, VII, nr. 5684. Resûlullâh Ahzâb (Hendek) Gazvesi'nde

XIII. Hz. Peygamber'in Lafızlarda Farklı Dil ve Aksan Kullanması

Resûlullâh bazen Arapça dışına bir dil kullanmış veya yabancı kelime telâffuz etmiştir. Konumuz dışında bir hususla ilgili olarak dikkat çekmemiz gereken bir mesele olarak, hadislerin gerek râvî tasarruflarıyla gerek başka sebeplerle, Resûlullâh'a ait orijinal lafızlarla gelmediğine veya hadislerin çoğunlukla mânâ ile rivâyet edildiğine dair görüşlerin aşırıya kaçmaması gerektiğini düşünüyoruz. Eğer hadisler iddia edildiği gibi çoğunlukla veya sadece mânâ olarak nakledildiği; dolayısıyla nebevî maksadın kaybedildiği, asıl mânânın buharlaştığı düşüncesi ifrat dereceye vardırılsa o zaman Hz. Peygamber'in diğer dil ve lehçelere ait sarf ettiği kelime veya cümlelerinin günümüze kadar nasıl geldiği sorusu cevapsız kalacaktır. Hz. Peygamber'in telâffuz ettiği kelimelerin aynen nakledilmiş olmasına dair birçok örnek bulunabilir. Fakat konumuzu ilgilendiren rivâyetlerle sınırlı olmak üzere bunu delillendirmek için şu örnekleri dikkate sunuyoruz. “*Damağını sıkamakla (alâk) çocuklarınıza ettiğiniz eziyetten dolayı Allâh'tan korkmaz mısınız? Size şu üdu hindî'yi tavsiye ediyorum. Onda yedi şifâ vardır, birisi de zâtu'l-cenb hastalığıdır*”. Râvî burada açıklama yaparak, burada kastettiği küst yani kust'tur, dedi. Yine râvî, bu ayrı bir lûgat/lehçe/dildir, dedi.⁶¹

Ebû Hureyre, kendisine isnâd edilen ilk hadisi inkâr etti ve Hâbeşçe konuştu (رُتِنَ بِالْحَبَشِيَّةِ),⁶² denilmektedir.

Ebû Hureyre, bizzat yaşadığı olayı şöyle anlatmaktadır: “Resûlullâh'la beraber öğle sıcağında gittik namaz kıldık ve bana dönüp, Fârisî dil ile “*İşteket dürd*” (Karnın mı ağrıyor?) dedi. Ben de, evet Yâ Resûlellâh, dedim. Bana, “*Kâlk o zaman namaz kıl, namazda şifâ vardır*” buyurdu.”⁶³

XIV. Bölgesel Hadis Farkları Gerçeği

Ez-Zührî, eşek sütü ile ilgili rivâyeti hiç duymadığını Şam'a gelince orada duyduğunu bildiriyor.⁶⁴ Böylesine tedvinde en önde gelen ve hadis olarak her şeyi yazdığı hatta sahâbî kavillerini bile tedvîn ettiği söylenen İbn Şihâb bile bazı hadisleri duymamışsa o halde bir kısım hadislerin Medine'de dahi bilinmiyor ama civar beldelere dağılan sahâbîlerce biliniyorsa bu durum müstakil olarak incelenmeye değer bir husustur.

yaralanmasından dolayı Übey'i de dağlamıştı: Müslim, “Selâm”, V, 55, nr. 73; İbn Mâce, “Tib”, 24, nr. 3493.

⁶¹ Buhârî, “Tib”, 26, nr. 5718.

⁶² Buhârî, “Tib”, 53, nr. 5771; Müslim, “Selâm”, V, 74, nr. 103.

⁶³ İbn Mâce, “Tib”, 9, nr. 3458.

⁶⁴ Buhârî, “Tib”, 57, nr. 5780.

XV. Sonuç

İnanç ve tıbbın tarihsel serüveni içerisinde sergilediği âdeta yekvücut manzarası, Tıbb-ı Nebevî' konusunun geneli için de aynı durumun söz konusu olup olmadığı sorusunu aklımıza getirmiş ve bu doğrultuda mevcut çalışmayı tasarlamıştık. Mesele, doğrudan hadisler çerçevesinde ele alınıp; İslâm âlimlerinin sonradan konuya dair yorumlarını, mütalaalarını ve eklemelerini dâhil etmeden, sın derece açık ve sahîh rivâyetlerle sınırlı olarak görmek üzere yapılan tetkikler, bir araştırma raporu hâlinde sunulmuştur. Elde edilen hadislere bakıldığında Hz. Peygamber'in, Câhiliyye Arap tebâbetinin sergilediği şirk inancıyla iç içe olan manzarasını bilerek bunları sıkı takip ettiği, kesin ifadelerle yasakladığı müşâhede edilmektedir.

İnsanların her zaman maruz kaldıkları hastalıklar ve karşı karşıya oldukları tedavi ihtiyacı ise tehir edilemez bir zaruret halidir. İşte bu ihtiyacı karşılamak konusunda Peygamberimizin iki aşamalı tavır sergilediği sonucuna ulaşılabilir. İlk olarak Câhiliyye'nin hastalık sebepleri, tedavi yolları, şifâ vasıtaları ve bunlara yüklediği dinî anlayışı yasaklarken kendisine gelen müracaatlara veya hal çaresi için danışmak durumunda olanlara, risâletin ilk zamanlarında alternatif sunmadığı izlenimi edindik. Hal böyle iken, cahiliye âdetlerine uymayı, ona mecburiyeti ve ondan fayda ummayı beklememeleri için sahâbîlerine sabrı ve tevekkülü telkin edip, hastanın eceli gelmişse şirk üzere ölmektense imanlı ölmeyi, kabulü zor da olsa öğretmiştir diyebiliriz. Nitekim bazı sahâbîlerin, diğer insanlar tarafından telkin ettikleri veya tevessül ettikleri Câhiliyye kalıntısı uygulamalara karşı tavrına dair çok fazla örnek mevcuttur.

Câhiliye tebâbetinin içine sinmiş şirk unsurlarından medet ummamak gerektiğini öğrenen sahâbîlerine Hz. Peygamber, bu inancı pekiştirecek ikinci bir iman düsturunu da, "hastalığın, mümin kullar için bir nimet olduğu; geçmiş günahlarının affı için bir kefareti olduğu" anlayışını kazandırmıştır.

Bu aşamalardan sonra pek tabii ki Kur'ân'ın da nüzûlünün tekâmül ettiği düşünülürse, bizzat Kur'ân'ın ve ondaki bazı Âyet ve Sûrelerin şifâ olduğu, yine Kitap'ta bazı maddî vasıtalarla işaret edilmiş olması, İslâm'ın Câhiliyye'ye ait şirk içerikli tebâbet geleneğine karşı alternatif tıbbî çareleri tekemmül etmiştir diyebiliriz. Bu aşamayı, öncekilerin geleneklerinin yaygın olduğu devrede "Tıb ve şirk inancı" aşaması bitmiş, onun yerine "Tıb ve tevhit inancı" yerleşmiştir şeklinde formüle edebiliriz. Resûlullâh'ın kontrolünde, O'nun tatbik, telkin ve eklemeleriyle İslâm'ın tebâbet felsefesi, tevhit inancının temelleriyle uygunluk içerisinde teşekkül etmiştir sonucuna varabiliriz.

Çalışmamızın son kısımlarında verdiğimiz bilgiler ise diğer konularda olduğu gibi tebâbet mevzuunda da bazı hadislerin lafız farkları içerdiğini, bazı bölgelerde bilinmediği halde diğer beldelerde hadislerin nakledilmekte olduğunu vurgulamak üzere örnekleme yoluna gidilmiştir. Bu örneklerle

ortaya çıkan bölgesel hadis farkının, İslâm'ın iman, ibadet, ahlâk ve kültürel dokusuna aykırı olarak isnadı sahîh hadisin olamayacağını; bölgeler veya şehirlerarasında bilinen ve bilinmeyen hadis mevcudiyetinin, İslâm'ın temel değerleriyle bütünlük arz ettiğini dikkate sunmak üzere yazımıza dâhil ettik. Çünkü diğer dinlerin kutsal metinlerinde açıkça görülen, yazarına veya yazıldığı bölgeye göre metin oluşturulması neticesinde ortaya çıkan dinin temel prensiplerindeki bilgisel çelişkinin, hadislerde olmaması gayet dikkat çekici bir durumdur.

Son olarak belirtilmesi gereken bir durum da, gerek Resûlullâh'ın gerekse bazı sahâbîlerin, civardaki milletlerin dil ve lehçelerinde sözler söylemiş olmalarıyla ilgili bilgilerdir. Farklı dillere ait ifade veya kelimelerin kullanılmasına rağmen, temel ahlâk, iman ve ibadet anlayışında metnin anlamına taalluk eden ve ilk iki nesil için bir tartışmanın veya anlaşmazlığın olmadığı hususudur. Zaten Arapçanın değişik veya bölgesel ağız farklarıyla olsun ya da Arapça haricindeki bir dilde kullanılmış olan ifade veya kelimeler, bizzat sahâbî veya tâbiîn neslinin bilgin kişilerince beyan edilmiş ve bu açıklamalar da rivâyetlerle birlikte nakledilegelmiştir.

Tıbb-ı Nebvî'nin inanç boyutuna dair bu özet çalışmadan çıkaracağımız bir başka sonuç da, o devrin sihir, büyü, putlar, cin ve şeytan gibi (majik), elle tutulmayan ve gözle görülmeyen ve tamamen keyfî bilgi ve mahâret kaynaklarına mahkûm edilmiş olan tıbbı, Resûlullâh'ın gizemli güç ve bilgi sahibi olduğu iddia edilen sınırlı sayıdaki kişilerin tekeline kurtararak bu sanat ve bilgi mesleğinin herkese açık olduğunu göstermesidir.

Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber, ilâhî kudret ve mutlak bilginin sadece Allâh'a ait olduğu inancını yerleştirmek üzere Câhiliyye geleneğinin şirk kalıntılarının sızdığı tıbbî geleneği ayıklaması gözümüze çarpmaktadır. Câhiliyye'de Allâh'ın bilgisinin, hastalıkları yaratma ve şifâ verme kudretinin diğer varlıklara isnad edilmesi, geleneksel tıbbı ne kadar köreltmişse günümüzde de, özünde ateizmi barındıran; ilâhî kudret ve yaratma inancını dışlayan, insanlara din gibi sunulan yönüyle katı rasyonalizmin, pozitivizmin ve deneyciliğin hegemonyasına mahkûm edilmesini de, tıp biliminin gelişmesinde önemli bir engel ve sığlaştırma olarak görüyoruz.

Özelliklerinden bahsettiğimiz çağdaş tıp anlayışında ilâhî tasarrufu, kudret ve bilgiyi dışlayan yaklaşımların iddialarını bir şartla kabul etmek mümkün olabilir. O da, bu vasfıyla tıp biliminin ve bu bakış açısına sahip bir doktorun, her hastalığın sebebini biliyor olması ve uygun gördüğü bütün tedavi yöntem ve araçlarından mutlak sonuç almasıyla mümkündür. Aksi durumda insan sağlığı söz konusu olduğunda hem hastalığın oluşup oluşmamasını hem de şifânın gerçekleşip gerçekleşmemesini değerlendirirken İlâhî gücü göz ardı etmemek gerekecektir.

“Hadisler Çerçevesinde Tıbb-ı Nebevî'nin İnanç Boyutu Üzerine”

Özet: Eski medeniyet ve dinlerde tıp ile inancın ayrılmaz derecede iç içeliği, genelde İslâm tıbbı özelde ise Tıbb-ı Nebevî için de geçerli midir, sorusuna cevap teşkil etmesi bakımından yapılan hâlihazırdaki çalışmada, hadisler söz konusu olduğunda tıbbi geleneğin inançla karışmadığı görülmüştür. Fakat İslâm öncesi Arap (Câhiliyye) tıbbına karşı alternatif teşkil eden Tıbb-ı Nebevî, şirk inancından insanları alıp tevhid inancına göre tedavi olmayı öğretmiştir. Tıbb-ı Nebevî'ye göre tedavi geleneği ile inanç esaslarının irtibatı, İslâm öncesi durumun şirkle karışık olmasıyla açıklanabilir. Yoksa Resûlullâh, tıbbi inanç meselesi yapmamış hatta inançla tıbbi büyüsel işlemlerle karıştıran geleneğe karşı, tıbbın şirk içermediği sürece, dünyevi bir iş olduğu ve insanların beceri ve bilgilerine dayalı olduğu yolundaki akılcı yaklaşımı sergilemiştir. Bu yaklaşımıyla Peygamberimiz, tıbbın âdeta insan tecrübesiyle ulaşılan bir sanat dalı olduğunu da ortaya koymuştur. Zaten kendisi bazı hastaları hekimlere havale etmiştir.

Atıf: Veli ATMACA, “Hadisler Çerçevesinde Tıbb-ı Nebevî'nin İnanç Boyutu Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, IX/2, 2011, ss. 35–53.

Anahtar Kelimeler: Tıp, hadis, tevekkül, kader, hastalık, keffâret.